

Міністерство освіти і науки України
Волинський національний університет імені Лесі Українки
Факультет історії, політології та національної безпеки
Кафедра історії України та археології

СИЛАБУС
нормативної навчальної дисципліни
ІСТОРИЧНА ГЕОГРАФІЯ

підготовки першого рівня вищої освіти бакалавра
спеціальності 032 Історія та археологія
освітньо-професійної програми Історія, європеїстики, археологія

Луцьк 2020

Силабус навчальної дисципліни “Історична географія” підготовки бакалаврів, галузі знань – 03 «Гуманітарні науки», спеціальності – 032 «Історія та археологія», за освітньо-науковою програмою – Історія, європеїстика, археологія.

Розробник: Оксана Каліщук, доктор історичних наук, професор.

Силабус навчальної дисципліни затверджено на засіданні кафедри історії України та археології (протокол № 2 від 18 вересня 2020 р.)

Завідувач кафедри   В.К.   (проф. Баран В. К.)

I. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, освітньо-професійна / освітньо-наукова/ освітньо-творча програма, освітній рівень	Характеристика навчальної дисципліни
Денна форма навчання		Нормативна
		Рік навчання – перший
		Семестр – перший
Кількість годин кредитів		Лекції – 16
		Практичні (семінарські) – 12 год. Індивідуальні – 60 год.
		Самостійна робота
	Консультації	
ІНДЗ		Форма контролю – іспит
Мова навчання – українська		

II. Інформація про викладача

Прізвище, ім'я, по батькові Каліщук Оксана Миколаївна

Науковий ступінь доктор історичних наук

Вчене звання професор

Посада професор

Контактна інформація телефон (моб.) + 38 (050) 200 93 82; + 38 (096) 485 08 82

e-mail kalis@ukr.net

Дні занять <http://194.44.187.20/cgi-bin/timetable.cgi?n=700>

III. Опис дисципліни

Анотація курсу. Програма навчальної дисципліни “Історична географія” складена відповідно до освітньо-наукової програми підготовки бакалаврів спеціальності 032 історія та археологія. Навчальна дисципліна “Історична географія” є складовою частиною циклу дисциплін професійно-практичної підготовки нормативного блоку навчальної програми.

Університетський курс “Історична географія” посідає одне з чільних місць у системі фахової підготовки студента-історика, виконуючи не лише наукові, пізнавальні функції, а й ширші соціокультурні. Метою викладання навчальної дисципліни “Історична географія” є ознайомлення студентів-першокурсників зі спеціальною галуззю історичної науки, що досліджує взаємодію людини / суспільства і природи, вплив географічного середовища на розвиток людського суспільства, використання людиною природи у своїй діяльності впродовж всієї історії; дати студентам знання про просторову сторону

історичного процесу і пов'язати їх з певними територіями, а також вивчити географію історичного минулого людства у різні хронологічні періоди.

За змістом курс історичної географії розпадається на два блоки: всесвітньої історичної географії та історичної географії України. Перший блок охоплює поняття про предмет історичної географії, містить загальні теоретичні положення, дає конкретний зріс історичної географії Європи. Другий блок присвячений конкретним історико-географічним аспектам цивілізаційного розвитку України.

Пререквізити (попередні курси, на яких базується вивчення дисципліни). Для ефективного засвоєння дисципліни “Джерелознавство” студент повинен паралельно вивчити дисципліни “Вступ до спеціальності”, “Давня та середньовічна історія України”, “Археологія”.

Мета і завдання навчальної дисципліни. Метою викладання навчальної дисципліни “Джерелознавство” є сформувати розуміння історичної географії, надати їм інструментарій самостійної дослідницької роботи; організації евристичної роботи, методики наукового пізнання. Водночас сформувати чіткі теоретичні уявлення в галузі історичного розвитку України, етногенезу, геополітичного становища України. Мета курсу зумовлена як суто науковими так суспільно-політичними завданнями.

Результат навчання (компетентності).

Загальні компетентності (ЗК): 1. Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні.

2. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя.

3. Здатність до абстрактного мислення, аналізу і синтезу.

4. Здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово.

5. Здатність спілкуватися іноземною мовою.

6. Здатність до пошуку та аналізу інформації з різних джерел.

7. Здатність виявляти, ставити та вирішувати проблеми.

8. Здатність застосовувати знання в практичних ситуаціях.

9. Здатність бути критичним і самокритичним.

10. Здатність працювати в команді.

Фахові компетентності (ФК): 1. Усвідомлення взаємозв'язку між фактами, подіями, явищами і процесами в минулому та сучасності.

2. Усвідомлення відмінностей в історіографічних поглядах різних періодів та в різних контекстах.

3. Усвідомлення соціальних функцій історика, розуміння можливості використання історії для досягнення політичних цілей, в тому числі наслідків зловживання історією.

4. Здатність використовувати у професійній діяльності наукові праці та інформаційно-довідкові видання (бібліографічні довідники, путівники до архівних фондів, архівні описи тощо), сучасні інформаційно-пошукові системи.

5. Здатність відшукувати необхідні для освітньої та наукової діяльності історичні джерела (архівні та опубліковані документи, етнографічні, картографічні матеріали, музейні експонати, археологічні артефакти і т. п.).

6. Здатність використовувати релевантні методи опрацювання історичних та археологічних джерел, зокрема інструментарій спеціальних історичних дисциплін, а також сучасні інформаційні технології для обробки історичних даних.

7. Здатність використовувати фахові знання та професійні навички для виявлення, охорони та популяризації історико-культурної спадщини.

8. Здатність використовувати у фаховій діяльності знання гуманітарних та соціальних наук, вміння аналізувати оцінювати і прогнозувати політичні, економічні, культурні соціальні події та явища.

9. Здатність працювати з історичними текстами і документами, коментувати, анотувати їх відповідно до певних критеріїв; презентувати і обговорювати результати наукових досліджень.

10. Здатність вільно оперувати спеціальною термінологією.

11. Здатність здійснювати та організовувати археологічну діяльність.

12. Здатність робити відбір та прийняття на збереження артефактів і документів у відповідності до нормативів, організовувати археографічну діяльність, роботу в архівах та музеях, державних наукових та науково-дослідних установах у відповідності з прийнятими правилами та нормами.

Програмні результати навчання: 1. Знати найважливіші факти історичного минулого українського народу і історії загалом, а також мати більш глибокі знання про певний історичний період або проблему.

2. Розуміти контекст і причини відповідних історичних подій та використовувати ці знання у професійній діяльності.

3. Знати основні підходи до вивчення вітчизняної та світової історії, принципи і методи історичного пізнання, основні типи і види історичних джерел.

4. Володіти понятійно-категоріальним апаратом історичної науки, професійно оперувати науковими термінами, прийнятими у фаховому середовищі.

5. Вміти працювати з письмовими, речовими, етнографічними, усними, архівними та іншими історичними джерелами.

6. Виявляти взаємозв'язки між процесами у минулому та на сучасному етапі, аналізувати суспільні процеси в історії України у контексті європейської та світової історії.

7. Розуміти і виявляти відмінності в історіописанні, поглядах на минуле представників різних епох та у різних контекстах.

8. Брати участь у плануванні та виконанні наукових досліджень у сфері історії, презентувати результати досліджень, аргументувати висновки.

9. Мати навички організації практичного вирішення питань історичної пам'яті та охорони матеріальної й нематеріальної культурної спадщини України.

10. Застосовувати сучасні методики у процесі популяризації історії та археології, а також здійсненні різних видів педагогічної діяльності.

11. Здійснювати аналіз ситуацій з урахуванням історичного контексту та/або історичних передумов.

12. Здійснювати комунікацію з професійних питань з представниками наукових, громадських, релігійних і національно-культурних організацій і спільнот.

13. Розуміти загальні та специфічні риси історичного розвитку різних регіонів України, Європи та світу, фактори, що зумовлюють різноманіття культур та національних спільнот, ефективно співпрацювати з носіями різних історичних та культурних цінностей.

14. Вміти акумулювати та поширювати кращий досвід професійної діяльності, інтегрувати досягнення інших наук для вирішення актуальних проблем історії та археології.

Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	усього	лекцій	семінарських	Самостійна робота	Консультації
Змістовий модуль 1. Історична географія світу					
Тема 1. Історична географія як складова історичної науки. Історія розвитку історичної науки	8	2		6	
Тема 2. Історична географія Європи доби Античності	8	2		6	
Тема 3. Історична географія західної Європи у середні віки	2	2			
Тема 4. Епоха Великих	8		2	6	

географічних відкриттів					
Тема 5. Новий час: загальні та регіональні риси та територіальний поділ світу	2	2			
Тема 6. Особливості історичної географії, зміни на політичній мапі Європи 19 – початку 20 ст.	8		2	6	
Тема 7. Історична географія Європи після Першої світової війни	8		2	6	
Змістовий модуль 2. Історична географія українських земель					
Тема 8. Первіснообщинний лад на території України. Проблеми історичної географії княжої доби	8		2	6	
Тема 9. Українські землі під владою Литви і Польщі	2	2			
Тема 10. Історико-географічні особливості формування феномену козацтва	8	2		6	
Тема 11. Запорізька Січ. Українська козацька держава: кордони, адміністративно-територіальний поділ, народонаселення	8		2	6	
Тема 12. Історико-географічна характеристика українських земель 18 – початку 20 ст.	8	2		6	
Тема 13. Історико-географічні проблеми історії України першої третини 20 ст.	8		2	6	
Тема 14. Географія розселення українців у світі	2	2			
Усього	120	16	12	60	8

Завдання для самостійного опрацювання

Однією із важливих складових вивчення історії у сучасній вищій школі є самостійна робота студентів. Під час навчального процесу вона сприяє активізації засвоєння студентом знань та їх реалізації, а також формує вміння навчатися і потяг до наукової роботи. Самостійна робота є основним засобом набуття знань у вільний від занять час. Самостійна робота студентів зорієнтована, переважно, на модульно-рейтингову систему оцінювання. Вона є складовим елементом університетської освіти та закономірним продовженням аудиторної роботи викладача і студентів. Мета самостійної роботи – сприяти якнайглибшому засвоєнню студентами знань з дисципліни “Історична географія”, ознайомити їх з основним понятійно-категоріальним апаратом. Формами самостійної роботи студентів під час опанування даного курсу є: ознайомлення з основною літературою до курсу, обрання теми, складання бібліографії та виконання

індивідуального навчально-дослідного завдання, підготовка до тест-контролю та підсумкового опитування наприкінці курсу

Індивідуальні науково-дослідні завдання

Кожному студентові необхідно виконати індивідуально-дослідне завдання – написати реферативне повідомлення за індивідуально обраною темою. Реферативне повідомлення передбачає виклад матеріалу з запропонованої теми в обсязі 15 сторінок з обов'язковим висвітленням **індивідуальної позиції автора щодо проблеми**. Обов'язковими структурними компонентами реферату є: титульна сторінка (з вказівкою кафедри, теми, групи, прізвища та імені, року виконання), план, висновки, використана література.

Тематика індивідуально-дослідних завдань:

1. Геродот та його пізнання півдня України.
2. Роль Португалії у географічному пізнанні світу.
3. Історичні та географічні наслідки подорожей Колумба.
4. Волинь на історичних мапах. Географічне, історичне, адміністративно-політичне поняття Волині в різні часи.
5. Поняття Білої, Червоної і Чорної Русі.
6. Рух кельтських і германських народів до і після вторгнення в Європу гунів.
7. Рух гунів та його наслідки.
8. Рух слов'ян та його наслідки.
9. Переселення протоболгар та угорців.
10. Результати і значення «Великого переселення народів».
11. Поняття торгівлі.
12. Ринок. Виникнення середньовічного ринку.
13. Ярмарки. Міжнародна торгівля.
14. Форми організації торгівлі (гільдії, цехи, торгові компанії, союзи).
15. Значення середньовічної торгівлі.
16. Природно-кліматичні умови древньої історії України.
17. Колонізаційний рух східних слов'ян, формування внутрішніх та зовнішніх зв'язків.
18. Руські «землі»-князівства: історико-географічний аспект.
19. Природно-кліматичні умови розвитку пізньосередньовічної України.
20. Українські землі під владою Орди: територіальний устрій.
21. Українські землі під владою Литви, Польщі та Московії: територіально-адміністративний устрій, кордони, народонаселення, географія зв'язків.
22. Природно-кліматичні фактори історії України нового часу.

23. Українська козацька держава: кордони, адміністративний устрій, населення, зовнішні зв'язки.
24. Українські землі під владою Австро-Угорщини та Росії: історико-географічний аспект.
25. Українська державність та українська етнічна територія новітнього часу: проблеми визначення, адміністративний поділ.
26. Народонаселення українських земель у новітній період.
27. Історична фізична географія, її значення для історичного дослідження.
28. Історична географія господарства, її значення для історичного дослідження.
29. Історична політична географія, її значення для історичного дослідження.
30. Історична географія населення, її значення для історичного дослідження.
31. Географія культури, її значення для історичного дослідження.
32. Археологічні джерела історичної географії.
33. Писемні джерела історичної географії.
34. Етнографічні джерела історичної географії.
35. Поняття, предмет і завдання історичної ономастики.
36. Етніміка та її внесок у вивчення історії.
37. Топоніми як джерела історичної географії.
38. Роль оронімів і гідронімів для дослідження минулого.
39. Виникнення історичних карт і атласів.
40. Видатні географи та картографи минулого.
41. Наукові дослідження історії розвитку картографії.
42. Поняття «історична карта», умовні позначки. Види і значення історичних карт.
43. Поняття вигоди природно-географічного середовища.
44. Геополітика: формування та історія поняття.
45. Історія геополітичної думки України.
46. Раси (теорії расизму).
47. Географічний детермінізм.
48. Теорія природних кордонів.
49. Поняття і значення природно-географічного фактору в історії.

VI. Політика оцінювання

Складанню модульного контролю передують відпрацювання “н” та “2”. Перескладання модулів відбувається із дозволу деканату за наявності поважних причин (як-от лікарняний). Студенти подають для оцінювання лише результати власної роботи.

Усі письмові роботи перевіряються на наявність плагіату і допускаються до захисту лише за умови дотримання коректного показника запозичень (не більше 20 %). Списування під час контрольних робіт та іспитів / заліків заборонені (у т. ч. через використання мобільних пристроїв). Технічні засоби можуть бути застосовані лише за необхідності цитування джерел. Відвідування занять є обов'язковим компонентом, який враховується при проведенні підсумкового оцінювання. За об'єктивних причин (хвороба, міжнародне стажування, участь у наукових конференціях) навчання може відбуватися у on-line за погодження з керівником курсу.

V. Підсумковий контроль

Формою підсумкового контролю є залік.

VI. Шкала оцінювання

Оцінка в балах за всі види навчальної діяльності		Оцінка
A	90-100	відмінно
B	82-89	Дуже добре
C	75-81	Добре
D	67-74	Задовільно
E	60-66	Достатньо
FХ/ F	1-59	Незадовільно

VII. Рекомендована література та інтернет-ресурси

1. Берлянт А.М. Методологическая роль картографии в науках о Земле и обществе. Берлянт А.М. Образ пространства: карта и информация. Москва, 1986. С. 5-28.
2. Дністрянський М.С. Вступ до історичної географії України: цикл лекцій. Львів: ЛНУ ім. І.Франка, 2007. 42 с.: табл.
3. Дробижев В. З., Ковальченко Н. Д., Муравьев А. В. Историческая география СССР: Учеб. пособие. Москва: Высшая школа, 1973. 319 с.
4. Дудченко Г. М., Овдієнко П. П. Исторична географія: навчально-методичний посібник для студентів заочного відділення / Ніжинський державний пед. ун-т імені Миколи Гоголя. Ніжин: видавництво НДПУ ім. М.Гоголя, 2003. 39 с.
5. Жекулин В.С. Историческая география: Предмет и методы. Ленинград: Наука, 1982.
6. Историческая демография: проблемы, суждения, задачи: / Отв. ред. Ю. А. Поляков; АН СССР, Ин-т истории СССР, Науч. совет ист. демографии и ист. географии. Москва: Наука, 1989. 286 с.
7. Историческая ономастика. Москва: Наука, 1977. 308 с.

8. Круль В. П. Історична географія Західної України: навчальний посібник / Міністерство освіти і науки України, Чернівецький державний ун-т ім. Юрія Федьковича. Чернівці: ЧНУ, 2008. 187, [1] с.
9. Курас І. Ф. Етнополітологія. Перші кроки становлення. Київ: Генеза, 2004. 736 с.
10. Мадіссон В. В., Шахов В. А. Сучасна українська геополітика: Навч. посіб. Київ: Либідь, 2003. 176 с.
11. Максаковский В. П. Историческая география мира: Учеб. пособие для студентов вузов / Е.М. Гончарова, Т.В.Зиничева (ред.). Москва: Экопрос, 1999. 584 с.
12. Ономастика / Академия наук СССР; Институт языкознания. Москва: Изд-во «Наука», 1969. 262 с.
13. Салищев К. А. Картоведение: учебник. Изд.3-е, доп.и перераб. Москва: Изд-во МГУ, 1990. 400 с.: ил.
14. Самаркин В.В. Историческая география Западной Европы в средние века: Учебное пособие для студентов вузов, обуч. по спец. «История». Москва: Высшая школа, 1976. 248 с.
15. Трубчанінов С. В. Історична географія України: Курс лекцій. Кам'янець-Подільський: ОІЮМ, 2005. 192 с.
16. Щодра О. М. Історична географія. Історична географія України від найдавніших часів до кінця XVIII ст. Львів, 2016.
17. Щодра О.М. Спеціальні історичні дисципліни. Зошит 3: Історична географія: навч. посіб. / Щодра О.М. - Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. - 114 с.

Інтернет-ресурси

18. Верменич Я. Історична географія й регіонаознавство: наступність і взаємодія URL: <http://history.org.ua/LiberUA/Book/shev/2/30.pdf>
19. Етнічна географія, етнографія, етнологія. URL: <http://ukrtur.narod.ru/etno/etno.htm>
20. Ізборник. Історія України IX-XVIII ст. Першоджерела та інтерпретації. URL: <http://www.litopys.org.ua/>
21. Хронософія – комплексний історико-географічний атлас античних часів і середньовіччя (700 до н.е. – 1200 н.е.) URL: <http://gumilevica.kulichki.net/chronosophy/AtlasEurasia.htm>
22. History and geography of Europe – історичні карти і атласи Європи. URL: <http://www.euratlas.com/>